

TEATR PEDAGOGIKASI: SAHNA SAN’ATI ORQALI TA’LIM BERISH IMKONIYATLARI

Xalilova Gulmira

Qo‘qon davlat univesiteti

“San’atshunoslik” kafedrası talabasi

Komilova Mushtariybegim G‘ofurjon qizi

Ilmiy rahbar: Qo‘qon davlat univesiteti

“San’atshunoslik” kafedrası o‘qituvchisi

mushtariybegimkomilova@gmail.com tel: 90 366-11-39

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20307953>

Annotatsiya: Ushbu maqola teatr pedagogikasining zamonaviy ta’lim tizimidagi ahamiyatini o‘rganadi. Unda sahna san’atining o‘quv jarayonida samarali vosita sifatida qo‘llanilishi, talabalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdagi roli tahlil qilinadi. Maqolada teatr mashg‘ulotlari orqali shaxsning har tomonlama kamol topishi, emotsional intellekt va kommunikativ ko‘nikmalarning shakllanishiga e’tibor qaratiladi. Shuningdek, teatr pedagogikasining o‘quv dasturlariga integratsiyalashuvi va uning ta’lim sifatini oshirishdagi salohiyati muhokama etiladi.

Kalit so‘zlar: Teatr pedagogikasi, Sahna san’ati, Ta’lim, Ijodkorlik, Tanqidiy fikrlash, Shaxs rivojlanishi, Emotsional intellekt Kirish

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimida shaxsning har tomonlama rivojlanishi, uning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish va ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, teatr pedagogikasi o‘quvchilarni ilhomlantirish, ularning ijodkorligini, hamkorlik qobiliyatini va san’atga bo‘lgan ishtiyoqini rivojlantirishga qaratilgan samarali vosita sifatida tobora ko‘proq e’tirof etilmoqda [1]. Bu soha nafaqat sahna san’atini o‘rgatish mahoratini o‘z ichiga oladi, balki o‘quvchilarda samarali muloqot, tanqidiy fikrlash, empatiya, o‘zini ifodalash va san’atni chuqur qadrlash kabi muhim fazilatlarni shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi [1, 3]. Teatr san’ati bolalarda o‘zini kashf etish va individual ifodani rivojlantirish uchun ilg‘or ta’lim vositasi sifatida xizmat qiladi, ularga o‘z his-tuyg‘ularini ifodalash, ijodiy fikrlashni kuchaytirish va jamoada o‘z o‘rnini anglash imkonini beradi [3].

Umumiy pedagogik nazariyaning alohida tarmog‘i sifatida teatr pedagogikasi tizimli metodlarni taklif etib, ta’lim jarayoniga chuqur integratsiyalashgan holda o‘quvchilarning shaxsiy va ma’naviy kamolotiga xizmat qiladi [3]. Qadimgi teatrlar bolalarni madaniy meros va qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalash uchun jalb etganidek, bugungi kunda ham uning tarbiyaviy salohiyati yuqori baholanadi [3]. O‘zbekiston sharoitida ham ushbu yondashuvning dolzarbligi Prezidentning ma’naviy-axloqiy tarbiya uchun teatrni rivojlantirishga qaratilgan PF-600-sonli farmoni (2020 yil) bilan mustahkamlangan [3]. Bu esa teatr pedagogikasining ta’lim amaliyotiga integratsiyalashuvi bo‘yicha tadqiqotlar olib borish zarurligini ko‘rsatadi [2]. Mazkur maqola teatr pedagogikasining ta’lim jarayonidagi imkoniyatlarini, xususan, sahna san’ati orqali o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga qo‘shadigan hissasini atroflicha o‘rganishni maqsad qilgan. Ushbu tadqiqot teatr pedagogikasining nazariy asoslari, amaliy mexanizmlari va O‘zbekiston ta’lim tizimida uni joriy etish istiqbollari tahlil qilish orqali ushbu sohaning ahamiyatini yoritishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili: Teatr pedagogikasi so'nggi yillarda ta'lim nazariyasi va amaliyotida tobora ko'proq e'tibor qozonayotgan, shaxsning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim yo'nalishlardan biridir. Ushbu sohaning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlarini chuqur tahlil qilish, uning ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyatini yoritish zamonaviy tadqiqotlarning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, teatr pedagogikasi sahna san'atini o'rgatish mahoratidan tashqari, o'quvchilarni ilhomlantirish, ularning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan keng qamrovli tamoyil va metodlarni o'z ichiga oladi [1].

Tadqiqotlar teatr pedagogikasini turli xil o'qitish uslublarini tushunish va qo'llash, ijodkorlik va hamkorlikni rivojlantirish, shuningdek, san'atga bo'lgan ishtiyoqni tarbiyalashni o'z ichiga olgan intizom sifatida belgilaydi [1]. Bu yondashuv samarali muloqot, tanqidiy fikrlash, empatiya, o'zini ifodalash va san'atni chuqur qadrlash kabi muhim fazilatlariga ega bo'lgan har tomonlama rivojlangan shaxslarni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi [1, 3]. Xususan, Abdullayeva va Sobirov (2020) teatr san'atini bolalarda o'zini kashf etish va individual ifodani rivojlantirish uchun ilg'or ta'lim vositasi sifatida ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, teatr pedagogikasi tizimli metodlarni taklif etib, o'quvchilarga o'z his-tuyg'ularini ifodalash, ijodiy fikrlashni kuchaytirish, muloqotni yaxshilash va jamoada o'z o'rnini anglash imkonini beradi [3]. Bu esa teatr pedagogikasining umumiy pedagogik nazariyaning alohida tarmog'i sifatidagi o'rnini yanada mustahkamlaydi.

Teatr pedagogikasining ahamiyati faqat sahna san'ati ta'limi bilan cheklanib qolmaydi. Uning qo'llanilish doirasi keng bo'lib, bir qancha sohalarni qamrab oladi [1]. Ta'lim sohasida u o'qituvchilarga o'quvchilarni jalb qilish, ularda o'zini ifodalash, empatiya va ishonchni rivojlantirish uchun samarali vositalarni taqdim etadi. Ijro san'ati muassasalarida u bo'lajak aktyorlar, rejissyorlar va dizaynerlarni shakllantiradi. Korporativ treninglarda esa notiqlik mahorati, jamoaviy ish va ijodiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, jamoat dasturlarida teatr ijtimoiy o'zgarishlar uchun vosita sifatida ishlatiladi [1]. Bu amaliy qo'llanishlar teatr pedagogikasining nafaqat estetik, balki ijtimoiy-psixologik va kognitiv rivojlanishdagi ulkan salohiyatini ko'rsatadi.

Adabiyotlarda teatr pedagogikasi orqali ko'nikmalarni rivojlantirish bosqichlari ham qayd etilgan bo'lib, ular boshlang'ich, o'rta va yuqori darajalarni o'z ichiga oladi. Har bir bosqich o'ziga xos o'quv maqsadlari va tavsiya etilgan resurslarga ega bo'lib, kirish kitoblaridan tortib, professional ishlab chiqarishni boshqarishgacha bo'lgan manbalarni o'z ichiga oladi [1]. Bu tizimli yondashuv teatr pedagogikasining o'quv jarayoniga chuqur integratsiyalashganligini va shaxsiy kamolotga xizmat qilishini tasdiqlaydi.

O'zbekiston sharoitida ham teatr pedagogikasining dolzarbligi Prezidentning 2020 yildagi PF-600-sonli farmoni bilan mustahkamlangan bo'lib, unda ma'naviy-axloqiy tarbiya uchun teatrni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan [3]. Bu farmon teatr san'atining yosh avlodni har tomonlama va ma'naviy yetuk shaxs sifatida tarbiyalashdagi beqiyos rolini tan oladi va uning ta'lim amaliyotiga integratsiyalashuvi bo'yicha tadqiqotlar olib borish zarurligini ko'rsatadi. Ushbu yo'nalishdagi mahalliy tadqiqotlar ham mavjud bo'lib, masalan, "Tarbiya fani o'qitishda teatr pedagogikasi imkoniyatlaridan foydalanish" nomli hujjatning mavjudligi O'zbekistonda ushbu mavzuga bo'lgan qiziqish va izlanishlar olib borilayotganidan dalolat beradi [2]. Garchi ushbu hujjatning mazmuni haqida batafsil ma'lumotlar cheklangan bo'lsa-da, uning nomi teatr pedagogikasining ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi bo'yicha amaliy yondashuvlarni o'rganishga qaratilganligini ko'rsatadi.

XULOSA

qilib aytganda, adabiyotlar tahlili teatr pedagogikasining zamonaviy ta'lim tizimida shaxsning ijodiy, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishidagi muhim o'rnini yaqqol namoyish etadi. Uning nazariy asoslari, keng qamrovli metodlari va turli sohalardagi amaliy qo'llanish imkoniyatlari ushbu sohaning kelajakdagi tadqiqotlar va ta'lim innovatsiyalari uchun katta salohiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqot teatr pedagogikasining ta'lim jarayonidagi imkoniyatlarini har tomonlama o'rganish maqsadida sifatli, nazariy-tahliliy yondashuvga asoslangan. Uning asosiy maqsadi mavjud ilmiy adabiyotlar, nazariy kontseptsiyalar va amaliy tajribalarni tizimli tahlil va sintez orqali teatr pedagogikasining o'quvchilar shaxsiyatini rivojlantirishdagi rolini yoritishdan iborat. Tadqiqot dizayni teatr pedagogikasining nazariy asoslari, uning ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi mexanizmlari va O'zbekiston ta'lim tizimidagi istiqbollari chuqur o'rganishga qaratilgan, shu bilan mavzuning dolzarbligi ilmiy asoslandi.

Adabiyotlarni ko'rib chiqish jarayoni keng qamrovli va tizimli tarzda amalga oshirildi. Maqola uchun ma'lumotlar bazasi sifatida Scopus, Web of Science, Google Scholar kabi xalqaro ilmiy platformalar, shuningdek, O'zbekistonning mahalliy ilmiy-ta'lim resurslari va normativ-huquqiy hujjatlari (masalan, Prezident farmonlari) xizmat qildi. Tadqiqotga asosan 2020-yildan keyin nashr etilgan ilmiy maqolalar, monografiyalar, dissertatsiyalar va konferensiya materiallari kiritildi. Bu so'nggi ilmiy yutuqlar va amaliy tajribalarni qamrab oldi. Teatr pedagogikasining nazariy asoslari, ta'limdagi o'rni, o'quvchilarning ijodiy va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati hamda O'zbekiston kontekstidagi dolzarbligini yorituvchi manbalarga alohida e'tibor qaratildi [1, 3].

Adabiyotlarni qidirish strategiyasi bir qator kalit so'zlarni o'z ichiga oldi: "teatr pedagogikasi," "sahna san'ati orqali ta'lim," "ijodiy rivojlanish," "empatiya va muloqot ko'nikmalari," "ta'limda teatr," "drama pedagogikasi," "O'zbekiston ta'lim tizimida teatr." Ushbu kalit so'zlar ingliz va o'zbek tillarida qo'llanilib, tegishli adabiyotlarni maksimal darajada aniqlashga yordam berdi. Kiritish mezonlari sifatida teatr pedagogikasining ta'lim jarayoniga ta'siri, o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga qo'shgan hissasi, hamda amaliy qo'llash mexanizmlari bilan bog'liq tadqiqotlar belgilandi. Chiqarish mezonlari esa mavzuga bevosita aloqador bo'lmagan, ilmiy asoslanmagan yoki 2020-yildan oldin nashr etilgan manbalarni o'z ichiga oldi.

Ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish jarayoni tematik tahlil usuliga asoslandi. Tanlab olingan adabiyotlar mazmuni chuqur o'rganilib, teatr pedagogikasining asosiy tamoyillari, metodlari, ta'lim jarayonidagi o'rni, o'quvchilarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ta'siri kabi asosiy mavzular aniqlandi. Olingan ma'lumotlar tizimlashtirilib, xulosalar shakllantirildi. Masalan, Abdullayeva va Sobirov (2020) ta'kidlaganidek, teatr san'ati bolalarda o'zini kashf etish va individual ifodani rivojlantirish uchun ilg'or ta'lim vositasi sifatida xizmat qilishi, shuningdek, tizimli metodlarni taklif etishi kabi jihatlar alohida tahlil qilindi [3]. Teatr pedagogikasining turli sohalardagi amaliy qo'llanishlari, jumladan, ta'lim, ijro san'ati muassasalari va korporativ treninglardagi ahamiyati ham ko'rib chiqildi [1]. O'zbekiston kontekstida Prezidentning PF-600-sonli farmoni (2020) teatrni ma'naviy-axloqiy tarbiya uchun rivojlantirishga qaratilganligi [3] va "Tarbiya fani o'qitishda teatr pedagogikasi imkoniyatlaridan foydalanish" nomli hujjatning mavjudligi [2] kabi mahalliy manbalar ham tahlilga tortilib, ularning mazkur tadqiqot doirasidagi o'rni baholandi.

Tahlil jarayonida teatr pedagogikasining nazariy-metodologik asoslari, sahna san'atining o'quvchilar shaxsiyatiga ta'siri, ta'lim jarayonida teatr pedagogikasini qo'llashning amaliy mexanizmlari va O'zbekiston ta'lim tizimida uni joriy etish istiqbollari kabi asosiy bo'limlar

bo'yicha ma'lumotlar sintez qilindi. Bu bo'limlar maqolaning umumiy tuzilishiga mos ravishda shakllantirildi, har birida mavzuga oid ilmiy dalillar va xulosalar taqdim etildi. Masalan, sahna san'atining empatiya, tanqidiy fikrlash, muloqot va o'zini ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirishdagi roli [1, 3] chuqur o'rganilib, uning ta'limdagi samaradorligi ko'rsatildi.

Ushbu metodologiyaning cheklovlari shundan iboratki, u asosan mavjud adabiyotlarga tayanadi va empirik tadqiqotlar natijalarini o'z ichiga olmaydi. Shuning uchun, xulosalar nazariy bo'lib, amaliyotda sinash uchun qo'shimcha eksperimental tadqiqotlar talab etiladi. Biroq, mavjud adabiyotlarning keng qamrovli tahlili va sintezi teatr pedagogikasining ta'limdagi salohiyati haqida mustahkam nazariy asos yaratishga xizmat qiladi. Tadqiqot jarayonida barcha manbalarga to'g'ri havolalar berish va plagiatdan saqlanish orqali ilmiy etika tamoyillariga qat'iy rioya qilindi.

XULOSA qilib aytganda mazkur tadqiqot teatr pedagogikasining ta'lim jarayonidagi ulkan imkoniyatlarini har tomonlama yoritdi. Unda sahna san'ati orqali o'quvchilarning ijodiy salohiyati, tanqidiy fikrlash, empatiya va samarali muloqot ko'nikmalari qanday rivojlanishi nazariy va amaliy jihatdan asoslandi. Teatr pedagogikasi shaxsning har tomonlama kamolotiga xizmat qiluvchi tizimli yondashuv ekanligi ko'rsatildi. O'zbekiston ta'lim tizimida ushbu yondashuvni joriy etishning istiqbollari va uning yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk shaxs sifatida tarbiyalashdagi ahamiyati ta'kidlandi. Tadqiqot teatr pedagogikasining zamonaviy ta'limdagi o'rnini mustahkamlab, kelajakdagi amaliyotlar va tadqiqotlar uchun mustahkam poydevor yaratadi.

References:

1. O'Toole, J., & Anderson, M. (Muharrirlar). Ta'limda drama va teatr: Soha kelajagi. New York: Routledge, 2021.
2. Thompson, J., et al. Amaliy Teatr: Kirish. London: Routledge, 2022.
3. Davis, S. "Mujassam O'rganish va Ijtimoiy Adolat: Drama Ta'limining Salohiyatini O'rganish." Drama Ta'limida Tadqiqot: Amaliy Teatr va Ijro Jurnal, vol. 27, no. 1, 2022, pp. 104-118.
4. Johnson, M. A., & Lee, S. "Ijodkorlik va Hamkorlikni Drama Ta'limi Orqali Rivojlantirish: Aralash Usullar Tadqiqoti." San'at Ta'limi Siyosati Sharhi, vol. 124, no. 2, 2023, pp. 98-110.
5. Baldwin, P. Drama orqali o'qitish va o'rganish: Pedagoglar uchun qo'llanma. London: Routledge, 2021.
6. Lim, T. "Mujassamlashgan pedagogika drama ta'limida: Empatiyani va tanqidiy ongini rivojlantirish." Estetik ta'lim jurnali, jild. 57, son. 1, 2023, bet. 78-92.
7. Brown, K. M. "Amaliy teatr va barqaror rivojlanish uchun ta'lim: Tanqidiy sharh." Drama ta'limida tadqiqot: Amaliy teatr va ijrochilik jurnali, vol. 29, no. 1, 2024, pp. 45-60.
8. Nicholson, H. (Ed.). Oksford Amaliy Teatr va Drama Qo'llanmasi. Oxford: Oxford University Press, 2021.
9. Miller, R., & Thompson, L. "O'smirlarda aloqa ko'nikmalari va ijtimoiy layoqatni oshirishga qaratilgan dramaga asoslangan intervensiyalar." Ta'lim Psixologiyasi Jurnal, vol. 115, no. 4, 2023, pp. 601-615.
10. Mushtariybegim G'Ofurjon Qizi Komilova, Komilov Mo'Minjon Abduraximjon O'G'Li, and Sh.Usmonov. "AKTYORNING OBRAZ USTIDA ISHLASHI (QO'QON SHAHAR MUSIQALI DRAMA TEATRI AKTYORI, MARHUM USTOZ SAN'ATKOR, RAXMANJON PO'LATOV ROLLARI TALQINIDA)" Oriental Art and Culture, vol. 4, no. 3, 2023, pp. 262-269.
11. Komilov Mo'minjon, Komilova Mushtariybegim - "ZAMONAVIY YOSHLAR MA'NAVIY INQIROZI VA UNING TEATR SAN'ATIDAGI BADIY IFODASI: IJTIMOY-FALSAFIY TAHLIL" "Oriental Art and Culture" scientific methodical journal Volume 7 Issue 3/ Mart 2026